

ningen på den norske side, og enevældens langstrakte døds kamp på den danske side havde samme rod i det sene 18. århundredes dansk-norske forestillinger om enevældens legitime opinionsstyre. Som teori pegede »opinionsstyre« ud over enevælden, fordi den ledte tanken i retning af forestillingen om »folkesuveræniteten«, mens forestillingen om opinionsstyre i praksis legitimerede den enevældige statsmagt.

Edvard Holm lagde grundstenen til denne teori med sine bøger til jubilæerne for 100 år siden, men Holms begreb om 'den offentlige mening' får et andet og et større teoretisk vingefang i Seips legitimitetsdiskussion. En bogudgivelse af artiklen fra (Norsk) Historisk Tidsskrift 1958 er således på sin plads, men ideelt set kunne man selvfølgelig have ønsket sig, at Seip havde taget tråden op, hvor han slap den for tredive år siden – nemlig i afsnittet »Teorien som middel: Apologi og besværgelse«: Hvor

Seip i undersøgelsen overbevisende demonstrerer, at en forestilling om opinionsstyre var meget politisk virkningsfuld, så eftersporer han derimod ikke forestillingens politiske grundlag. Han foretager en hurtig kobling mellem »opinionen« og »middelstanden«, men hvilken? – »Middelstanden« gik på tværs af 'opinion' og 'styre' under enevælden. En teori taber forklaringskraft, hvis den kan forklare alt, og i Seips teori bliver det et problem, at det ikke står klart, hvor »opinionen« havde sit centrum i forhold til stat, regering, kollegier, kommissioner og oppositioner. Konfliktsperspektivet træder i baggrunden.

Man finder ikke nogen entydig, teoretisk afgrænsning af *politisk ideologi* i Seips artikelsamling, men derimod 'tre lærestykker' i politisk bevidsthistorie, som hver især, og tilsammen, rummer generelle perspektiver.

Henrik Horstbøll

SLESVIG OG HOLSTEN

Peter Heinacher: *Der Aufstieg der NSDAP im Stadt- und Landkreis Flensburg (1919-1933)*. (Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte nr. 38, bd. 1-2; 1986). 381 + 264 s., ill.

Den 4. januar 1921 blev 11 demonstranter dræbt og 22 hårdt såret i Flensburg. Nedskydningen fandt sted, da sikkerhedspolitiet fra Duborg-kasserne åbnede ild mod en voldsomt ophidset menneskemængde på 200-300 personer, som havde forsamlet sig uden for kasserne.

Nedskydningen var kulminationen på begravelsen af arbejderen og kommunisten, Paul Hoffmann, som under

mystiske omstændigheder var omkommet i politiets varetægt nogle få dage forinden. Den stedlige arbejderbevægelse fra SPD til KPD fandt på begravelsesdagen sammen i en fælles protest mod politiets fremfærd. Det var som en udløber af denne protest, der inddrog mere end 15.000 mennesker, at en lille gruppe af radikale demonstranter forsamlede sig foran kasserne og efterfølgende blev udsat for politiets kugler.

Skyldspørgsmålet skal ikke behandles nærmere her, men historien er gængs, fordi den viser, hvor polariseret det politiske klima var i Weimar-republikkens grundlæggelsesperiode. Selv i en by som Flensburg, få kilometer fra den danske grænse, nåede polariserin-

gen højder, der er usammenlignelige med den ellers ligeledes tilspidsede politiske situation i Danmark i samme periode. Flensburg gennemlevede med visse modifikationer samme politiske radikaliseringsproces i mellemkrigstiden som Tyskland som helhed. Også i Flensburg stod NSDAP som det ubestridt største parti, da Hitler i januar 1933 blev udnævnt til rigskansler.

Denne proces, NSDAP's fremvækst og udvikling i Flensburgs by- og landvalgkredse frem til 1933, er netop temaet for Peter Heinachers bog. Og lad det være sagt straks: bogen er en særdeles grundig og spændende beskrivelse og analyse af såvel højreradikalismens historiske rødder i området som af NSDAP's historie »in der Kampfzeit«. Bogen er yderst veldokumenteret med noterne placeret i det særskilte bd. 2, som også indeholder trykte kilder samt fotografier til yderligere belysning af emnet. Skal man kritisere noget ved udstyrssiden, må det være, at der ikke er blevet plads til et register. Det savner man, når man vil arbejde seriøst med det omfangsrige værk.

Heinachers bog er et godt eksempel på den intensiverede lokalhistoriske interesse, som også har gjort sig gældende i nazisme-forskningen siden slutningen af 1970'erne. Disse lokalhistoriske arbejder har ydet et vigtigt korrektiv til de mere nationalt orienterede generelle synteser fra 1960'erne og '70'erne. Med de lokalhistoriske analyser har man bl.a. fået et langt mere nuanceret billede af, hvor forskellig nazismens gennemslagskraft egentlig var fra område til område.

Det er ingen hemmelighed, at Schleswig-Holstein udgjorde en af nazismens kernebastioner. I denne provins opnåede NSDAP såvel ved landdagsvalget til den preussiske landdag i april som ved rigsdagsvalget i juli 1932 over 50 % af de afgivne stemmer, og

også organisatorisk stod partiet særdeles stærkt i området.

Hvordan passer Flensburg ind i dette billede? Hvis man kun koncentrerer sig om valgresultaterne i 1932, må man sige særdeles fint. I både by- og landkredsen lå stemmeafgivningen til fordel for NSDAP langt over det nationale gennemsnit, og som i resten af Schleswig-Holstein lå tilslutningen i landkredsen betydeligt over bykredsens. Ved juli-valget i 1932 fik nazisterne således 45,6 % i Flensburg by, mens landkredsen kunne opvise en absolut majoritet med ikke mindre end 70,1 % af de afgivne stemmer.

Alligevel kan Heinacher vise, at NSDAP's gennemslag i Flensburg forløb ret forskelligt fra det øvrige Schleswig-Holstein. Der var især to forhold, som gjorde situationen i Flensburg speciel. For det første, at NSDAP meget sent, faktisk først for alvor i løbet af 1932, fik sit massive gennembrud i fjordbyen, og for det andet, at NSDAP's organisationsstruktur forblev forholdsvis svag og var præget af vedvarende kriser, interne stridigheder og dårlig ledelse helt frem til 1933.

Disse kendsgerninger er så at sige udgangspunktet, der strukturerer Heinachers bog. Bestræbelsen er at vise, hvorfor NSDAP trods alt nød så stor opbakning, men altså også hvorfor opbakningen i Flensburg-området kom så relativt sent sammenlignet med resten af provinsen. Og Heinacher går som sagt grundigt til værks for at besvare spørgsmålene. Ca. halvdelen af bogen beskæftiger sig således med områdets socio-økonomiske og politiske udvikling frem til partiets grundlæggelse i Flensburg den 14.8. 1925. Der er altså ikke tale om partihistorie i snæver forstand; langt snarere om en bred samfundspolitisk analyse med henblik på at forklare nazismens succes og særlige udvikling i området.

Bestyrelsen for Byhistorisk Selskab i Flensburg er i sit forord (s. 5) ret hurtigt ude med konklusionen, at indtil 1930 havde radikale politiske kræfter ikke noget større politisk fodfæste i Flensburg-området. Påstanden har i hvert fald ikke hold i bogen, for en af dens væsentlige pointer er netop, at helt tilbage fra slutningen af forrige århundrede havde højreradikale, nationalistiske og anti-semitiske grupper, som f.eks. »Deutsch-soziale Reformpartei« (fra år 1900: »Deutsch-soziale Partei«) indtaget en usædvanlig stærk position her, også i Weimar-perioden markerede højreradikalismen sig stærkt i partier og organisationer som »Deutschvölkische Schutz- und Trutzbund«, »Völkisch-sozialer Block«, »Stahlhelm«, »Jungdeutscher Orden« m.fl., ligesom flere af byens førende kulturpersonligheder (eksempelvis præsten Friedrich Andersen) førte sig frem med stærkt anti-republikanske og anti-semitiske meninger. Det var NSDAP, der kun langsomt vandt terræn i området.

Heinacher fremhæver, at dette højreradikale beredskab var en meget vigtig forudsætning for NSDAP's endelige gennembrud. Det var nationalitetsstriden med danskheden også; ikke mindst som konsekvens af afstemningskampagnen i 1920 og den efterfølgende afståelse af Sønderjylland til Danmark. Mest vægt lægger Heinacher dog på den økonomiske krise fra slutningen af 1920'erne. Han demonstrerer udførligt ved hjælp af statistikker og tabeller, hvordan krisen ramte såvel land- som byerhvervene i Flensburg-området særligt hårdt, og argumenterer på denne baggrund for, at dette var af afgørende betydning for NSDAP's stigende tilslutning i begyndelsen af 1930'erne og i særdeleshed i 1932.

Argumentationen virker langt hen overbevisende. Dog kunne grænsestri-

den og den påståede politiske radikalisering på baggrund heraf godt behandles mere udførligt, end det sker. Jeg synes faktisk, at det i bogen er svært at se – med de eksempler Heinacher fremdrager – at den nationalistiske kamp var særligt tilspidset i Flensburg. Det var den sikkert, men i så fald fortjener den en bedre dokumentation.

Jeg mener ligeledes, at den økonomiske kriseforklaring med fordel kunne suppleres med en bevidsthedshistorisk forklaringsmodel. Undersøgelser fra andre områder af Tyskland peger ikke entydigt på, at der var et absolut proportionalt forhold mellem graden af økonomisk krise og støtten til nazismen. Jeg tror eksempelvis, Heinacher med stort udbytte kunne have forsøgt at knytte an til det usamtidighedsbegreb, som Ernst Bloch oprindeligt udviklede, og som en række historikere (f.eks. H.-U. Thamer i sit monumentale værk, »Verführung und Gewalt« (1986)) har forsøgt at anvende.

Det skal dog medgives, at der faktisk er ansatser til en bevidsthedshistorisk analyse i bogen, bl.a. i kapitlet »Die Wahlen zur Nationalversammlung am 19. Januar 1919« (s. 93 ff.). Ansatserne bliver imidlertid ikke rigtig brugt til noget i forbindelse med forklaringen på NSDAP's fremvækst. Det er synd, for der er næppe tvivl om, at den tilspidsede polaritet mellem modernitet og traditionalisme, mellem by og land, mellem et religiøst og et sekulariseret verdensbillede, som kendetegnede det tyske samfund som helhed i mellemkrigs-tiden, (og som Heinacher altså også flere steder viser var til stede i Flensburg-området) hørte til en af nazismens allervigtigste forudsætninger.

I forlængelse heraf synes jeg ligeledes, at man savner en mere åben forholden sig til religionsaspektet. Schleswig-Holstein (og Flensburg) var jo et udpræget protestantisk religionsområ-

de. Det fremgår med al ønskelig tydelighed af Heinachers undersøgelse, at protestantiske præster spillede en overordentlig vigtig rolle for nazismens udbredelse i Flensburg-området. Omvendt ved man fra andre tyske undersøgelser, at katolske områder ofte opviste en forbavsende resistens over for nazismen. Set på denne baggrund ville det have været rart med en mere åben og eksplicit forholden sig til religionsaspektet.

Kunne forklaringerne på højreradikalismens og i sidste ende også nazismens succes med fordel uddybes og suppleres, virker forklaringerne på NSDAP's relativt sene organisatoriske og vælgermæssige succes i området helt udtømmende. Jeg skal ikke gå i detaljer med Heinachers nuancerede forklaring, blot påpege at der fremdrages en række politiske, sociale, internt organisatoriske forhold m.v., som i lang tid hæmmede den lokale partiorganisations aktiviteter.

Men succesen for NSDAP blev som nævnt også en realitet i Flensburg. Heinacher har gennemført en glimrende analyse af baggrunden herfor. De anførte begrænsninger ved arbejdet skal derfor ikke opfattes som en invaliderende kritik, men som et oplæg til, hvor supplerende analyser med tiden kunne starte.

Thorsten Borring Olesen

Alfred Peters: *Wandervogel und deutsche Freischar in Flensburg 1911-1933*. (Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte nr. 37, 1986). 313 s.

Det 20. årh.'s omfangsrige sortiment af tyske ungdomsbevægelser har i de seneste årtier været genstand for en øget interesse. Dels fordi 1960'ernes og 70'ernes ungdomsoprør også gav anled-

ning til en dybere sociologisk, politisk og historisk beskæftigelse med ungdom som særligt generationsfænomen, og dels fordi analyser af nazismen kunne henvise til, at nazisterne i mange tilfælde havde hentet organisatorisk og ideologisk inspiration hos de tyske ungdomsbevægelser.

I nyere tid er det ikke mindst sociologer og historikere som Walter Laqueur (hans bog »German youth« er oprindeligt fra 1962, men er udkommet på tysk i flere udgaver siden 1978), Ulrich Aufmuth, Detlev Peukert, John Gillis, Peter Stachura m.fl., der har taget den tidlige tyske ungdomsbevægelse op til behandling. Flertallet af disse forskere deler holdningen, at den tyske ungdomsbevægelse generelt ikke kan karakteriseres som en proto-fascistisk bevægelse, men nok at der var et vist sammenfald af ideer og målsætninger mellem de to bevægelser. Som nazismen kan også ungdomsbevægelsen betragtes som et oprør mod den gældende samfundsorden i det moderne industrisamfund. Og som nazisterne forsøgte en stor del af ungdomsbevægelsen ligeledes at imødegå moderniteten ved en tilbagevenden til mere traditionelle og 'klassiske' ideer hentet i perioden før industrisamfundets gennemslag.

Man skal dog være varsom med at tillægge den tyske ungdomsbevægelse for generelle og ensartede holdninger i årtierne før den nazistiske magtovertagelse. Det fremgår bl.a. klart af Alfred Peters' bog om de tyske »vandrefugle« i Flensburg i perioden 1911-1933. Som Peters gør opmærksom på, var ungdomsbevægelsen uhyre bredt komponeret og bestod af grupper, der havde vidt forskellige målsætninger og interesser. Bare inden for vandrerbevægelsen var der store forskelle grupperne imellem. Spændvidden gik således fra nationalistisk-orienterede vandrefugle til socialistiske ditto.